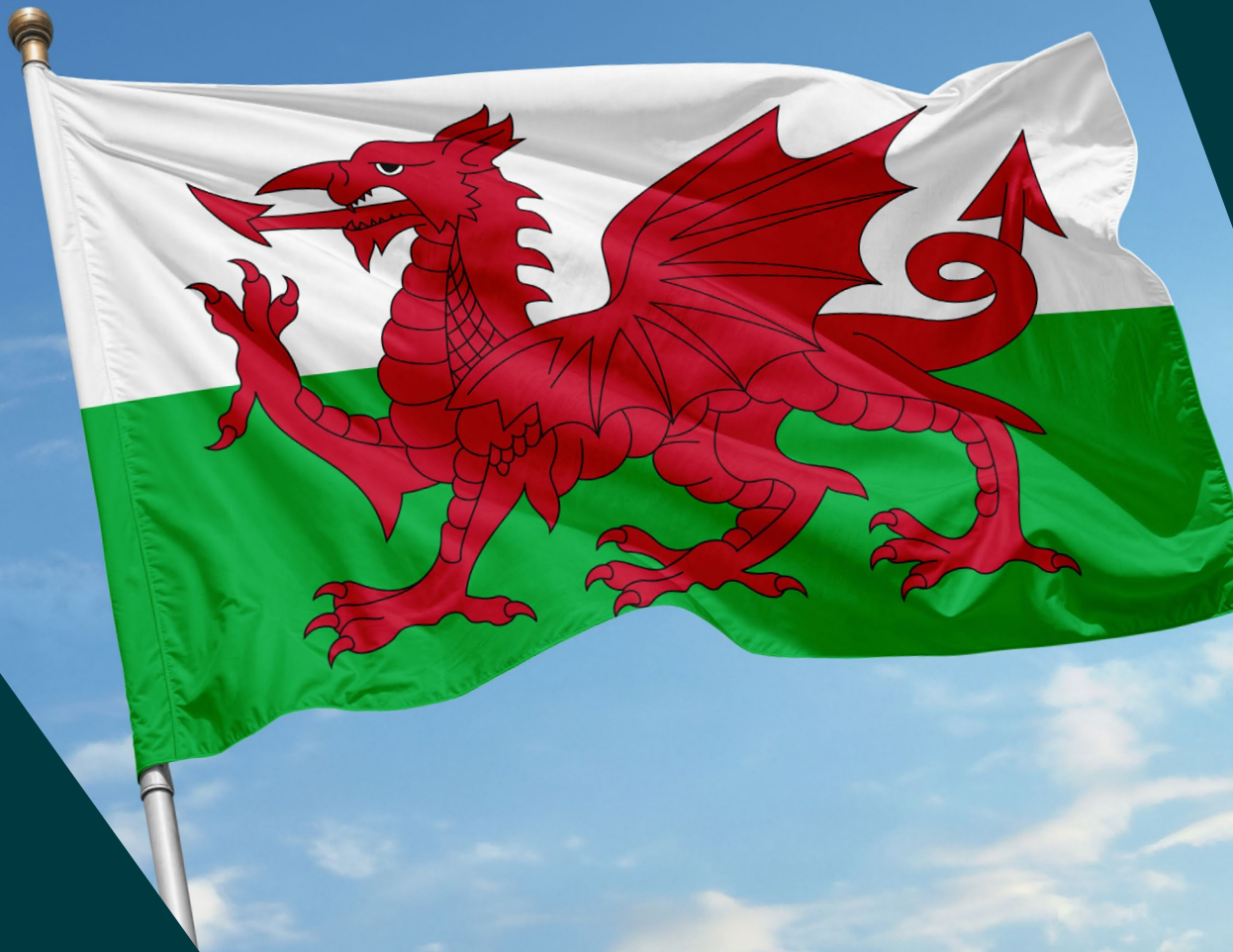

The new name for the British Liver Trust
and Children's Liver Disease Foundation

Clefyd yr afu yng Nghymru: Argyfwng cenhedlaeth, cyfle am newid

Cyflwyniad

Mae clefyd yr afu yng Nghymru wedi codi 400% dros ddwy genhedlaeth¹. Wedi'i ysgogi gan ordewdra, alcohol a hepatitis feirysol – mae clefyd yr afu yn ychwanegu pwysau enfawr, y gellir ei osgoi, i'n GIG a'n heconomi. Cymru sydd â'r gyfradd marwolaethau uchaf oherwydd clefyd yr afu yn y DU².

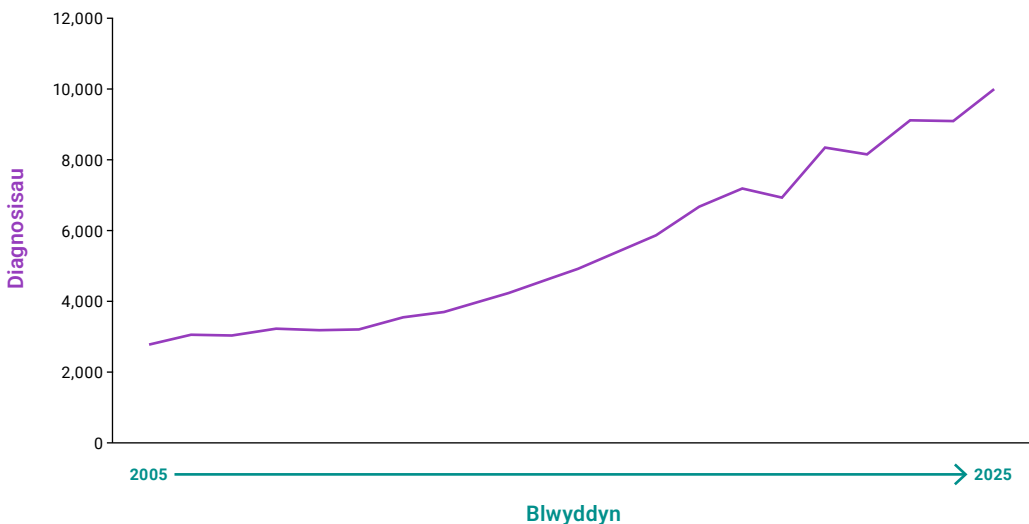
Mae gennym gyfle gwirioneddol i drawsnewid gwasanaethau'r afu yng Nghymru, cyflawni newid sylweddol yn y broses o ganfod clefyd yr afu a chanser yr afu yn gynnar i achub bywydau a gwella canlyniadau i gleifion yr afu ledled y wlad.

Mae clefyd yr afu yn effeithio'n anghymesur ar ein cymunedau mwyaf agored i niwed a difreintiedig, sy'n parhau i wynebu stigma sydd wedi hen wreiddio ac anghydraddoldebau iechyd llym – anghydraddoldebau sydd ond yn ehangu'r bwlch mewn disgwyliad oes iach. Mae bron tri chwarter (73%) o bobl â chyflwr yr afu yn nodi eu bod wedi profi stigma, tra bod traean yn dweud bod stigma wedi eu hatal rhag cael mynediad at ofal³.

Mae bron tri chwarter (73%) o bobl â chyflwr yr afu yn nodi eu bod wedi profi stigma

Diagnosisau clefyd afu yng Nghymru

(Diagnosisau clefyd afu blynyddol a gofnodwyd mewn gofal eilaidd yng Nghymru 2003-2025)

Clefyd yr afu yw prif achos marwolaeth ymhlith pobl 35–49 oed yng Nghymru bellach⁴ ac mae'n un o brif achosion marwolaeth gynamserol a cholli blynyddoedd gwaith o fywyd ledled y genedl. Os yw Llywodraeth newydd Cymru o ddifrif ynglŷn â gwella disgwyliad oes iach, mae'n rhaid iddi ymrwymo i leihau marwolaethau o glefyd yr afu a chanser yr afu drwy **ailesefydlu cynllun cenedlaethol pwrpasol ar gyfer clefyd yr afu**.

Bydd hyn yn gofyn am gamau mwy beiddgar: atal cryfach, canfod cynharach, a mynediad teg a chyfartal at ofal sy'n canolbwyntio ar y person i bawb yr effeithir arnynt – lle bynnag y maen nhw'n byw yng Nghymru.

Roeddwn i wedi cael sioc fod rhywbeth mor arwyddocaol wedi bod ar fy afu am flynyddoedd heb i mi wybod. Doedd dim arwyddion amlwg, a doedd gen i ddim syniad fod unrhyw beth o'i le hyd i mi fynd yn ddifrifol wael. Mae fy mhrofiad yn amlygu'r pwysigrwydd o gleifion yn derbyn y gofal sydd ei angen arnynt mor gynnar a phosibl.

**Maneek,
Claf Afu, Y Fenni**

Graddfa'r argyfwng

Mae marwolaethau cynamserol yng Nghymru o glefyd cronig yr afu wedi dyblu dros yr 20 mlynedd diwethaf⁵. Mae sirosis wedi cynyddu bedair gwaith dros yr un cyfnod⁶.

Yn erbyn yr ystadegau dinistriol hyn mae gwirionedd syml – mae modd atal 90% o glefyd yr afu⁷. Ar ôl cael diagnosis cynnar, gall cleifion gael mynediad at driniaeth ac ymyriadau a all arafu, atal neu hyd yn oed wrthdroi clefyd yr afu cyn i ddifrod sylweddol ddigwydd.

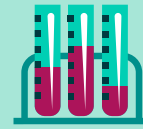
Nid yw clefyd yr afu yn effeithio ar bawb yn gyfartal. Er bod tua 10% o glefyd yr afu yn cael ei achosi gan ffactorau genetig neu awtoimiwn, mae gan y cynnydd sydyn mewn mynychter dri phrif achos:

Defnydd alcohol
Mae clefyd yr afu sy'n gysylltiedig ag alcohol yn hawlio 719 o fywydau yng Nghymru bob blwyddyn⁸.

Mae tua dwy ran o dair o oedolion yng Nghymru dros bwysau neu'n ordew ac mae'r cyfraddau'n parhau i godi⁹.

Hepatitis feirysol
mae haint cronig yn parhau i fod yn brif ffactor, ac yn aml heb ei ddiagnosisio, sy'n achosi clefyd datblygedig yr afu.

Mae ymwybyddiaeth gyhoeddus isel o glefyd yr afu yn gwaethygu'r problem, gan ohirio diagnosis a chaniatáu i niwed y gellir ei atal waethygu.

Pam mae angen strategaeth genedlaethol ar gyfer clefydau'r afu ar Gymru

Yn 2015, lansiodd Llywodraeth Cymru *Law yn Llaw at Iechyd: Cynllun Cyflawni ar gyfer Clefyd yr Afu*, strategaeth pum mlynedd ar gyfer GIG Cymru a'i bartneriaid. Roedd y cynllun yn amlinellu rhaglen gynhwysfawr ar gyfer gwella gwasanaethau'r afu ac fe'i goruchwyliwyd gan y Grŵp Gweithredu Clefyd yr Afu (LDIG).

Yn 2022, disodlwyd y cynllun pwrpasol gan Ddatganiad Ansawdd ac roedd LDIG i fod i ddod yn Rhwydwaith Gweithredu Clefydau'r Afu (LDIN) o fewn strwythur ehangach y Grŵp Cynghori Arbenigol Cenedlaethol Gastroenteroleg. Fodd bynnag, ni ddaeth LDIN erioed yn weithredol ac fe'i diddymwyd wedi hynny gan Lywodraeth flaenorol Cymru ddiwedd 2025.

Fe wnaeth y cynllun cyflawni gwreiddiol ysgogi cynnydd sylweddol, gan gynnwys creu cofrestrfa genedlaethol yr afu, llwybr profion gwaed annormal yr afu cenedlaethol, cynnydd o fwy na 50% mewn gweithwyr cymorth alcohol mewn ysbytai, ac adnodd maeth cenedlaethol ar gyfer pobl sy'n byw â sirosis. Gosododd y cyflawniadau hyn y sylfeini ar gyfer y cam nesaf o wella: adeiladu gweithlu teg a lleihau amrywiad diangen mewn gofal yr afu ledled Cymru.

Mae'r newid o gynllun cyflawni pwrpasol i Ddatganiad Ansawdd ehangach wedi gadael clefyd yr afu heb ffocws cenedlaethol clir ar yr union adeg y dylai fod yn flaenoriaeth. O ganlyniad, mae momentwm wedi'i golli ac mae clefyd yr afu wedi colli ei lais o fewn y system i bob pwrpas.

Dangosodd y Cynllun Cyflawni gwreiddiol ar gyfer Clefyd yr Afu beth y gellir ei gyflawni pan fo arweinyddiaeth a chyfrifoldeb cenedlaethol clir. Heb y ffocws hwnnw, mae risg wirioneddol y bydd cynnydd yn dod i ben ac y bydd anghydraddoldebau mewn gofal yn ehangu. Mae angen ymrwymiad newydd arnom nawr i wella iechyd yr afu ledled Cymru.

Meddyg Andrew Yeoman,
Hepatolegydd Ymgynghorol

Mae angen brys ar y llywodraeth newydd yng Nghymru i ymrwymo i gynllun integredig ar gyfer clefyd yr afu sy'n adfer clefyd yr afu i'r flaenoriaeth y mae'n ei haeddu.

Esboniad o Glefyd yr Afu

Er bod tua 10% o glefyd yr afu yn cael ei achosi gan ffactorau genetig neu awtoimiwn, mae gan y cynnydd sydyn mewn mynychter dri phrif achos.

Clefyd yr afu sy'n gysylltiedig ag alcohol

Mae alcohol yn parhau i fod yn un o dri phrif ffactor sy'n achosi clefyd yr afu yng Nghymru, ochr yn ochr â gordewdra a hepatitis feirysol. Mae clefyd yr afu sy'n gysylltiedig ag alcohol yn effeithio'n anghymesur ar y cymunedau mwyaf difreintiedig yng Nghymru, gan waethygu'r anghydraddoldebau iechyd presennol.

Mae adnabod yfed niweidiol yn gynharach, ynghyd â mynediad amserol at wasanaethau cymorth alcohol, yn rhoi'r cyfle gorau i gleifion atal neu wrthdroi difrod cyn iddo ddod yn anadferadwy.

Hepatitis feirysol

Mae cynnydd gwirioneddol wedi cael ei wneud yng Nghymru tuag at darged dileu hepatitis 2030 Sefydliad Iechyd y Byd, ond nid yw dileu o fewn cyrraedd eto. Gostyngodd diagnosisau newydd o hepatitis B a C tua phumed ran rhwng 2024 a 2025, ac mae canlyniadau triniaeth wedi gwella - ond nid yw un o bob pump o bobl sy'n profi'n positif am wrthgyrff hepatitis C byth yn derbyn y prawf cadarnhau sydd ei angen i benderfynu a oes angen triniaeth arnynt, ac mae'r ddarpariaeth nodwyddau a chwistrellau ond yn ddwy ran o dair o'r lefel a argymhellir. Mae anghydraddoldebau hefyd yn parhau, gyda dynion, pobl yn eu canol 30au i ganol eu 50au, a phobl yn y carchar neu sy'n chwistrellu cyffuriau yn cario'r baich mwyaf, a'r canlyniadau'n amrywio yn ôl bwrdd iechyd¹⁴.

Trwy gau'r bwlch profion cadarnhau, targedu'r grwpiau risg uchaf, mynd i'r afael â'r prinder nodwyddau a chwistrelli, a mynd i'r afael ag anghydraddoldeb daearyddol, gall Cymru fod ar y trywydd iawn i ddileu hepatitis feirysol fel bygythiad i iechyd y cyhoedd.

Llwybrau'r afu

Mae llwybrau amserol a chyson o'r cyflwyniad cyntaf hyd at ddiagnosis a thriniaeth yn hanfodol i ganfod clefyd yr afu cyn iddo fynd yn waeth. Mae gan Gymru Lwybr Prawf Gwaed yr Afu Annormal Cymru Gyfan ar waith eisoes, sy'n cefnogi diagnosis cynharach o glefyd yr afu - ond mae ei effaith yn dibynnu ar ddefnydd a darpariaeth gyson ar draws pob bwrdd iechyd. Mae'r llwybr wedi arwain at gynydd sylweddol mewn diagnosis o glefyd cronig yr afu o leiaf 20% yng Nghymru¹⁵ - gan dangos tystiolaeth o fudd clir i gleifion o Lwybr Prawf Cymru Gyfan.

Clefyd yr afu brasterog

Mae MASLD a MASH yn gyflyrau cyffredin ar yr afu a achosir gan gronni braster gormodol yn yr afu, sy'n aml yn gysylltiedig â gordewdra, diabetes math 2 ac iechyd metabolig gwael.

Nid yw MASH yn rhywbeth sy'n effeithio arnoch chi pan fyddwch chi mewn apwyntiad ysbyty yn unig. Mae'n eich dilyn i'r gwaith, i fywyd teuluol, i bopeth. Roeddwn i ar anterth fy ngyrfa pan gefais ddiagnosis, ac mae wedi cael effaith ddinistriol ar fy nheulu a minnau.

Nazneen, Claf

Mae nifer y bobl sydd wedi cael diagnosis wedi cynyddu 20 gwaith rhwng 2002 a 2022¹⁰.

Gyda bron i ddwy ran o dair o boblogaeth oedolion Cymru yn byw â gorbwysau neu ordewdra, mae clefyd brasterog yr afu yn cynyddu'n sydyn¹¹. Amcangyfrifir bod 1 o bob 4 o bobl yn byw â chyfnod cynnar y cyflwr, ac mae tua 75,000 o bobl yn Nghymru yn byw â MASH¹².

Yn hollbwysig, mae clefyd brasterog yr afu yn effeithio'n anghymesur ar ein cymunedau mwyaf difreintiedig ac ymylol — gan adlewyrchu'r patrwm ehangach o anghydraddoldeb clefyd yr afu ledled Cymru¹³.

Bydd triniaethau newydd ar gyfer MASH ar gael yn fuan, gan gynnig cyfle gwirioneddol i drawsnewid canlyniadau ac ansawdd bywyd cleifion sy'n byw â'r cyflwr. Mae'n rhaid i GIG Cymru weithredu nawr i fod yn 'barod i gleifion', gyda'r llwybrau, y gweithlu a'r seilwaith sydd eu hangen i ddarparu'r meddyginiaethau newydd hyn cyn gynted ag y byddant ar gael.

Dywedwyd wrthyf fod gen i asgites a bod angen i mi gael ei ddraenio, ond wnaethon nhw ddim esbonio pa mor ddifrifol oedd e na beth y golygai i fy iechyd. Gwnes i ryddhau fy hun y diwrnod wedyn heb ddeall yn llawn beth oedd yn digwydd i mi. Mae hi mor bwysig fod cyfarwyddiadau a chymorth yn cael eu rhoi i gleifion i ddeall eu cyflwr ac i ymgysylltu â'u gofal.

Phil, Claf Afu, Penarth

Gweithlu mewn argyfwng

Nid oes gan Gymru'r gweithlu sydd ei angen arni i fynd i'r afael â'r argyfwng clefyd yr afu, ac mae cleifion yn talu'r pris. **Ar hyn o bryd dim ond 1 hepatolegydd ymgynghorol sydd wedi'i leoli yng Ngogledd Cymru ac un arall ar gyfer Gorllewin Cymru, gan adael cleifion ledled y rhanbarth heb fynediad uniongyrchol at ofal arbenigol ar gyfer yr afu.**

Er gwaethaf cynnydd mewn marwolaethau a derbyniadau o glefyd yr afu, dim ond 20 o ymgynghorwyr hepatoleg sydd gan Gymru ar gyfer poblogaeth o 3.2 miliwn. Mae tua 55% wedi'u crynhoi yng Ngwent a Chaerdydd yn unig, mae pump o bob saith bwrdd iechyd yn brin o dimau gofal alcohol saith diwrnod yr wythnos, ac nid oes gan Gymru ganolfan trawsblannu afu ei hun. Ni all hyfforddeion ddod yn hepatolegwyr ymgynghorol achrededig heb adael am Loegr neu'r Alban.

Mae Cymdeithas Prydain ar gyfer Astudio'r Afu yn glir, mae'n rhaid i staffio hepatoleg gynyddu'n sylweddol i o leiaf 26 o gyfwerth ag amser llawn¹⁶, i fodloni safon sylfaenol o ofal — ac mae'n rhaid ehangu timau gofal alcohol yn gyflym i gyflawni addewid saith diwrnod Llywodraeth Cymru ei hun. Ni all Cymru gyflwyno cynllun credadwy ar gyfer clefyd yr afu gyda gweithlu heddiw.

Ein hargymhellion polisi ar gyfer y seithfed Senedd

Mae Liver UK yn galw ar Lywodraeth Cymru i weithredu'n bendant, trwy ddull system gyfan wedi'i adnewyddu sy'n cwrpasu atal, canfod cynnar a thriniaeth. Fe wnaethon ni amlinellu'r argymhellion canlynol ar gyfer y Seithfed Senedd.

- 1** Ymrwymo i gynllun cenedlaethol newydd, pwrpasol ar gyfer clefyd yr afu yng Nghymru, wedi'i integreiddio i ofal system gyfan a rhoi'r un statws a gwelededd iddo â meysydd clefyd mawr eraill.
- 2** Cadarnhau dyfodol ac adnoddau Llwybr Prawf Gwaed yr Afu Annormal Cymru Gyfan, sydd ar waith ers 2022, gan sicrhau mabwysiadu a monitro cyson ar draws pob bwrdd iechyd.
- 3** Buddsoddi yng ngweithlu clefyd yr afu — gan gynnwys hepatolegwyr arbenigol, nyrsys arbenigol, a chymorth deietetig a seicolegol — i gau'r bwlch rhwng y galw a'r capasiti, â ffocws penodol ar ardaloedd gwledig ac ardaloedd heb ddigon o wasanaeth.
- 4** Darparu cyllid pwrpasol i gefnogi cyflawni nod Sefydliad Iechyd y Byd ar gyfer 2030 i ddileu hepatitis B a C fel bygythiadau i iechyd y cyhoedd yng Nghymru.
- 5** Lleihau amrywiad diangen mewn canlyniadau rhwng byrddau iechyd, gan integreiddio cleifion i wasanaethau cymorth ehangach — gan gynnwys rheoli pwysau, cymorth alcohol a gofal seicolegol — er mwyn darparu gofal cyson a theg ledled y wlad.

Galwad i weithredu

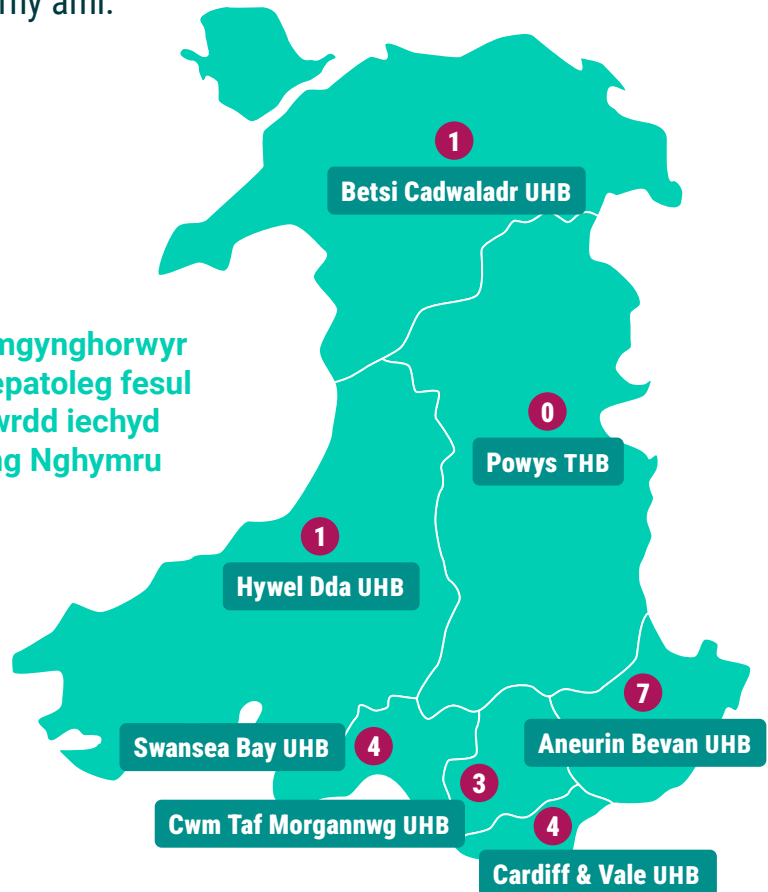
Mae clefyd yr afu yn un o'r argyfyngau iechyd cyhoeddus mwyaf arwyddocaol a mwyaf ataliadwy sy'n wynebu Cymru heddiw. Mae'n glefyd anghydraddoldeb – un sy'n effeithio galetaf ar gymunedau sydd eisoes yn cario'r baich anfantais mwyaf, ac un sy'n cael ei ddiagnosisio'n rhy hwyr i'w wrthdroi yn rhy aml.

Mae gan y Seithfed Senedd gyfle unwaith mewn cenhedlaeth i newid y trywydd hwn. Gyda chynllun cenedlaethol wedi'i adnewyddu, buddsoddiad parhaus mewn atal a chanfod yn gynnar, a system gofal deg a chyfartal i bob claf ble bynnag y maen nhw'n byw, gall Cymru droi'r llanw ar glefyd yr afu.

Gyda'n gilydd, gallwn droi'r llanw ar glefyd yr afu. Mae'r dystiolaeth yn glir, mae'r atebion ar gael ac mae cost peidio â gweithredu yn uchel.

Rydym yn annog Llywodraeth Cymru a phob Aelod o'r Seithfed Senedd i wneud clefyd yr afu yn flaenoriaeth genedlaethol.

Ymgynghorwyr hepatoleg fesul bwrdd iechyd yng Nghymru

¹ Williams, R., Aspinall, R., Bellis, M., et al. (2014). 'Addressing liver disease in the UK: Glasbrint ar gyfer cyflawni rhagoriaeth mewn gofal iechyd a lleihau marwolaethau cynamserol o broblemau ffordd o fyw fel goryfed alcohol, gordewdra a hepatitis firaol'. *The Lancet*, 384(9958), pp. 1953–1997. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61838-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61838-9)

² www.scotpho.org.uk/health-conditions/chronic-liver-disease/data/mortality/ (Yr Alban: 18.4 fesul 100,000 o farwolaethau o glefyd yr afu fesul 100,000 yn 2023); www.gov.uk/government/statistics/liver-disease-profile-december-2024-update (Lloegr: 21.1 fesul 100,000 o farwolaethau o glefyd yr afu yn 2023); Swyddfa Ystadegau Gwladol. *Ystadegau marwolaethau – achos sylfaenol, rhyw ac oedran*. Nomis. Cymru, pob oedran, personau, achos marwolaeth K70-K77 (Clefydau'r afu), Wedi'i gyrchu drwy www.nomisweb.co.uk/ (Cymru: 22.07 fesul 100,000 yn 2023)

³ Sharrock K, Cross TJS, Hebditch V, et al. Effaith stigma ar unigolion sy'n byw gyda chlefydau'r afu a pham mae'n bwysig. *Frontline Gastroenterology* 2025;16: e1-e2.

⁴ www.llyw.cymru/datganiad-ansawdd-clefyd-yr-afu.html

⁵ www.llyw.cymru/datganiad-ansawdd-clefyd-yr-afu.html

⁶ Gao, J. et al. (2025) 'Incidence rate and associated patient characteristics of liver disease in Wales 2004-2022: a retrospective population-scale observational study', *BMJ Open*, 15, e093335. Available at: <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2024-093335>.

⁷ Williams R, Aithal G, Alexander G et al: Unacceptable failures: the final report of the Lancet Commission into liver disease in the UK *The Lancet*, 2019; 395, 226-239.

⁸ liveruk.org/about-liver-disease/liver-disease-in-numbers/

⁹ Senedd Cymru / Welsh Parliament, Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol (2025). *Atal Salwch – Gordewdra*. Cyhoeddwyd 8 Hydref 2025. laiddocuments.senedd.wales/cr-ld17463-en.pdf

¹⁰ Obesity Alliance Cymru (2024) Obesity Alliance Cymru Prevention Paper. 19 Mawrth. Ar gael yn: nhs-alliance.uksouth01.umbraco.io/media/50pb2zux/obesity-alliance-cymru-prevention-paper.pdf

¹¹ [Prif.ganlyniadau.Arolwg.Cenedlaethol.Cymru.Ebrill.2024.i.Fawrth.2025\[HTML\]|LLYW.CYMRU](http://Prif.ganlyniadau.Arolwg.Cenedlaethol.Cymru.Ebrill.2024.i.Fawrth.2025[HTML]|LLYW.CYMRU)

¹² Sefydliad Cenedlaethol dros Ragoriaeth mewn Iechyd a Gofal (2016) *Clefyd brasterog yr afu nad yw'n gysylltiedig ag alcohol: asesu a rheoli (NG49)*. Llundain: NICE. Ar gael yn: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng49>

¹³ Swyddfa Gwellia Iechyd ac Anghydraddoldebau (2024) Proffil clefyd yr afu, diweddariad Rhagfyr 2024. [ar-lein] GOV.UK. Ar gael yn: www.gov.wales/sites/default/files/publications/2018-12/liver-disease-delivery-plan-2015-to-2020.pdf (Accessed: 28 September 2026).

¹⁴ Liver UK, "Mae data Cymru Newydd yn dangos cynnydd ar hepatitis B a C – ond nid yw dileu o fewn cyraedd eto," 29 Gorffennaf 2026. Ar gael yn: <https://liveruk.org/new-wales-data-shows-progress-on-hepatitis-b-and-c-but-elimination-is-not-yet-within-reach/>

¹⁵ Gao, J., Ahmed, H., Cannings-John, R., Akbari, A., Davies, A., & Pembroke, T. P. I. (2026). Mae llwybr prawf swyddogaeth yr afu yn cynyddu canfod clefyd cronig yr afu a sirosis yn gynnar yn sylweddol. <https://journals.lww.com/hepcomm/fulltext/10.1097/hc9.0000000000000887%7Ea-liver-function-test-pathway-significantly-increases-the>

¹⁶ www.bsg.org.uk/workforce-reports/